

tü seb'atî kütübün müfide içinde), Kahire 1358/1940, s. 35-43; M. Ebû Zehre, *eş-Şâfi'î*, Kahire 1948; J. Schacht, "On Shâfi'î's Life and Personality", *Studia Orientalia Ioanni Pedersen Septuagenario A. D. VII Id. Nov. Anno MCMLIII a Collegis Discipulis Amicis Dicata*, Hauniae 1953, s. 318-326; a.mlf., *An Introduction to Islamic Law*, Oxford 1964, s. 58; Abdülhalim el-Cündî, *el-İmâm eş-Şâfi'î: Nâşîrû's-sünne ve vâzî'u'l-uşûl*, Kahire 1966; İbrahim Kâfi Dönmez, *İslam Hukukunda Kaynak Kavramı ve VIII. Asır İslam Hukukçularının Kaynak Kavramı Üzerindeki Metodolojik Ayrıtlıklar* (doktora tezi, 1981), Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, tür.yer.; Ahmed Nehrâvî Abdüsselâm, *el-İmâm eş-Şâfi'î fi mezhebevi'l-kadim ve'l-cedid*, Kahire 1988; M. Hasan Heyto, *el-İctihâd ve tabakâtü müctehidî's-Şâfi'iyye*, Beyrut 1988; Ahmed Yûsuf, *eş-Şâfi'î: Vâzî'u 'İlmi'l-uşûl*, Kahire 1990; Menderes Gürkan, *İslam Hukuk Metodolojisinin Oluşumu ve Şâfi'î'nin Yeri* (doktora tezi, 1997), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; C. Melchert, *The Formation of the Sunni Schools of Law 9th-10th Centuries C.E.*, Leiden 1997, s. 87-115; a.mlf., "The Meaning of Qâla'l-Shâfi'î in Ninth Century Sources", *Abbasid Studies: Occasional Papers of the School of Abbasid Studies, Cambridge 6-10 July 2002* (ed. J. E. Montgomery), Leuven 2004, s. 277-301; J. E. Lowry, *The Legal-theoretical Content of the Risâla of Muhammad b. İdrîs al-Shâfi'î* (doktora tezi, 1999), University of Pennsylvania; a.mlf., "Does Shâfi'î have a Theory of Four Sources of Law?", *Studies in Islamic Legal Theory* (ed. Bernard G. Weiss), Leiden 2002, s. 23-50; a.mlf., "The Reception of al-Shafi'i's Concept of Amr and Nahy in the Thought of his Student al-Muzani", *Law and Education in Medieval Islam: Studies in Memory of Professor George Makdisi* (ed. J. E. Lowry v.d.ğr.), Cambridge 2004, s. 128-129; a.mlf., "The Legal Hermeneutics of al-Shâfi'î and İbn Qutayba: A Reconsideration", *Islamic Law and Society*, XI/1, Leiden 2004, s. 1-41; Taha Nas, *İmam Şâfi'î'ye Göre Sahabe Kavlinin Kaynak Değeri* (yüksek lisans tezi, 2001), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Muhittin Özdemir, *İmam Şâfi'î'ye Göre İstihsan* (yüksek lisans tezi, 2001), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Fehd b. Sa'd ez-Zâydî el-Cühenî, *el-Kıyâs 'inde'l-İmâm eş-Şâfi'î: Dirâse te'şiliyye 'alâ kitâbi'l-Üm*, Riyad 1424/2003; Şamil Dağcı, *İmam Şâfi'î: Hayatı ve Fıkıh Usulü İlmindedeki Yeri*, Ankara 2004; Aisha Yusef Musâ, *A Study of Early and Contemporary Muslim Attitudes toward Hadith as Scripture with a Translation of al-Shafi'is Kitâb Jimâ' al-İlm* (doktora tezi, 2004), Harvard University; M. Sümevî Seyyid Abdurrahman er-Rüstâkî, *el-Kadim ve'l-cedid min akvâli'l-İmâm eş-Şâfi'î min hilâli kitâbi Münhâcî't-tâlibin*, Beyrut 1426/2005; Bilal Aybakan, *İmam Şâfi'î ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi*, İstanbul 2007; a.mlf., "el-Mühezzeb", *DİA*, XXXI, 518-520; Soner Duman, *Şâfi'î'nin Kıyas Anlayışı* (doktora tezi, 2007), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; İshak Emin Aktepe, *Erken Dönem İslâm Hukukçularının Sünnet Anlayışı*, İstanbul 2008, tür.yer.; Hüseyin el-Vâlî, "Kitâbü'l-Üm ve mâ yuhîtu bih", *Nürü'l-İslâm*, IV, Kahire 1352, s. 657-688; Muhammed Hamîdullah, "Contribution of ash-Shafi'i to the Science of Law", *Journal of Malaysian and Comperative Law*, I/1 (1975), s. 48-58; N. Calder, "İkhtilâf and İjmâ in Shâfi'î's Risâla", *St.I*, LVIII (1983), s. 55-81; a.mlf., "al-Nawawî's Typology of Muftis and its Significance

for a General Theory of Islamic Law", *Islamic Law and Society*, III/2 (1996), s. 137-164; G. Makdisi, "The Juridical Theology of Shâfi'î: Origins and Significance of Usûl al-Fiqh", *St.I*, LIX (1984), s. 5-47; Nasr Hâmid Ebû Zeyd, "el-İdiyû-lüciye'l-vasatîyyeti'l-telfîkiyye fi fikri's-Şâfi'î", *el-İctihâd*, III/9, Beyrut 1990, s. 57-91; Rıdvân Seyyid, "eş-Şâfi'î ve'r-Risâle: Dirâse fi tekevvi-ni'n-nizâmi'l-fikhi fi'l-İslâm-II", a.e., III/9 (1990), s. 93-100; Wael B. Hallaq, "Was al-Shafi'i the Master Architect of Islamic Jurisprudence?", *IJMES*, XXV (1993), s. 587-605; Kemâl A. Farukî, "al-Shafi'i's Agreements and Disagreements with the Mâlikî and the Hanafî Schools", *IS*, X (1971), s. 129-136; A. Sherman Jackson, "Setting the Record Straight: İbn al-Labbad's Refutation of al-Shâfi'î", *Journal of Islamic Studies*, XI/2, Oxford 2000, s. 121-146; E. Chaumont, "al-Shâfi'î", *El²* (İng.), IX, 181-185; a.mlf., "al-Shâfi'iyya", a.e., IX, 185-189; Majid Khadduri, "al-Shâfi'î", *ER*, XIII, 195-198; Şükrü Özen, "İbn Süreyç, Ebû'l-Abbas", *DİA*, XX, 363-366; a.mlf., "Müzenî", a.e., XXXII, 246-250; Saffet Köse, "İsferâyîni, Ebû Hâmid", a.e., XXII, 514; Cengiz Kallek, "Kaffâl, Abdullah b. Ahmed", a.e., XXIV, 146.

BİLAL AYBAKAN

ŞÂFİİYYE

(bk. ŞÂFİİ MEZHEBİ).

eş-ŞÂFIYE (الشافية)

İbnü'l-Hâcib'in
(ö. 646/1249)

Arap sarfına dair muhtasar eseri.

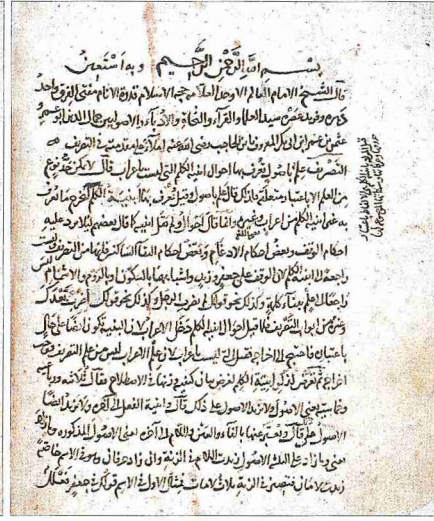
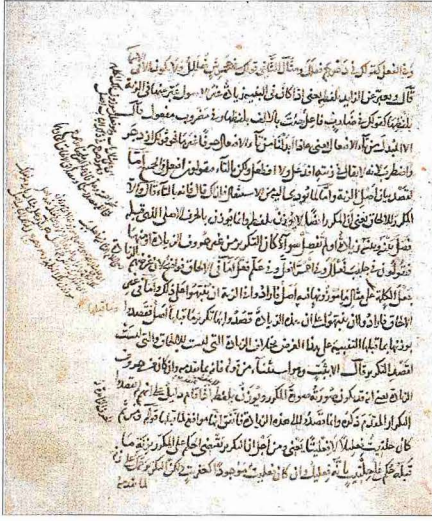
Eşi *el-Kâfiye* ile birlikte Arap gramerine dair üç temel kitaptan biridir (diğerleri Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb'ı* ve Zemahşerî'nin *el-Mufaşşal*'ıdır). *el-Kitâb*'ın hulâsasını teşkil eden *el-Mufaşşal*'da yer alan sarfla ilgili konuların bir araya getirilip ayıklama, düzeltme ve özetlemelerle birlikte gerekli ilâvelerin yapılması suretiyle oluşturulmuştur. Hemen bütün sarf konularını kapsayan ilk muhtasar sarf kitabıdır.

Mukaddimede, nahve dair *el-Kâfiye*'si gibi sarf ve imlâ kuralları hakkında özlü bir eser yazmasının talep edilmesi üzerine kitabını kaleme aldığı belirten İbnü'l-Hâcib eserinde tasrifin tanımını, isim ve fiil kalıpları, vezin-mevzûn, mücerred-mezîd kalıplar ve anlamlarını özlü biçimde açıklamıştır. Daha sonra mâzî, muzârî, emir, ism-i fâil, ism-i mef'ûl, ism-i tafdil, sıfat-ı müşebbehe kalıpları, masdarlar, zaman, mekân ve alet isimleri, musaggar ve mensup isimlerle ilgili kurallar, cemi şekilleri, maksur ve memdud isimler, ziyade ve ilhak suretiyle eklenen harflerle bunlara ait vezinler ele alınmış; kelime yapısındaki

harf / ses değişim ve dönüşümleriyle ilgili ibtidâ, vakıf, imâle, i'lâl, ibdâl, i'lâl hazfi, terhîm hazfi, hemzenin tahfifi ve idgam meseleleriyle harflerin mahreç ve sıfatları anlatılmıştır. Ardından "mesâilü't-temrîn" adını verdiği, bazı gerçek veya yapay müşkil kelimelerin vezinlerinin tesbitiyle ilgili alıştırtma ve örneklere yer verilmiştir. *el-Mufaşşal*'da bulunmayan, ancak önceki sarf eserlerinde ele alınan bu konuda Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb'ı* ile İbn Cinnî'nin *el-Münşif*, *et-Tasrifü'l-mülûkî* ve *Sırru şınâ'ati'l-irrâb*'ından yararlanılmıştır. Eserin sonunda "Haç" başlığı altında imlâ kurallarıyla ilgili özet bilgiler yer almaktadır. Müellif bu kısmın hazırlanmasında İbn Kuteybe'nin *Edebü'l-Kâtib*, İbn Dürüsteveyh'in *Edebü'l-küttâb*, İbn Cinnî'nin *el-Makşûr ve'l-memdûd*'u ile İbnü'd-Dehân'ın *Bâbü'l-hicâ'* adlı eserlerinden faydalanmıştır.

İbnü'l-Hâcib, *eş-Şâfiye*'sinde genelde Basra gramer mektebinin görüşlerine uymakla birlikte kısmen Küfe'li'lerin görüşlerine de yer vermiştir. Eserde İsâ b. Ömer es-Sekafi, Ebû Amr b. Alâ, Halîl b. Ahmed, Yûnus b. Habîb, Sîbeveyhi, Ali b. Hamza el-Kisâi, Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, Ebû Ubeyde et-Teymî, Ebû Osman el-Mâzinî, Müberred, Sa'leb, İbn Keysân, İbn Hâleveyh, Ebû Ali el-Fârisî ve İbn Cinnî gibi dilcilerin görüşlerine atıfta bulunulmuştur. *eş-Şâfiye*'de kırk iki âyet, sekiz şiir ve bir mesel şahit (metin kanıtı) olarak zikredilmiştir. İlk defa Kalkûta'da yayımlanan *eş-Şâfiye*'nin (1220/1805) daha sonra çeşitli baskıları yapılmıştır (Bulak 1240; Kahire 1258, 1298, 1299, 1305, 1309, 1324; Cpel 1850; Kanpûr 1267, 1278, 1871, 1885; İstanbul 1268, 1308 [kayıtlı ve mânalı], 1310, 1321 [taş baskısı], 1330; Delhi 1278, 1310, 1321; Leknev 1278, 1331 [kayıtlı, hâşiyeli]). Ayrıca İsam Nüreddin, *Ebniyetü'l-İl'î fi Şâfiyeti İbni'l-Hâcib* adlı çalışması içinde (Beyrut 1418/1997, s. 299-375) eserin ilmî neşrini gerçekleştirmiştir.

Sarf kurallarını özlü fakat kapsamlı ve sistemli biçimde açıklayan *eş-Şâfiye* gerek Osmanlı medreselerinde gerekse İslâm dünyasının diğer yerlerinde asırlarca ders kitabı olarak okutulmuş, üzerinde şerh, hâşiye, nazma çekme ve tercüme şeklinde çok sayıda çalışma yapılmıştır. Eser hakkında başta müellifinki olmak üzere (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4771, 4772; Hamidiye, nr. 1344) kırk beş kadar şerh ve bunların bir kısmına dair hâşiyeler kaleme alınmıştır (İbnü'l-Hâcib, *eş-Şâfiye*, neşredenin girişi, s. 34-53; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1020-1022; Brockelmann, *GAL*, I, 370-371;

İbnü'l-Hâcib'in eş-Şâfiye adlı eserine kendisinin yazdığı şerhin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1344)

Suppl., I, 535-537; İsmâ Nüreddin, s. 98-108). Bu şerhlerden bazıları şunlardır: **1.** Radî el-Esterâbâdî, *Şerhu Şâfiyeti İbni'l-Hâcib*. Eserin en meşhur ve en mükemmel şerhi olup defalarca basılmıştır (Lekne 1262, 1326; Tahran 1280; Delhi 1283; İstanbul 1290; Lahor 1315; Kahire 1345; nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Kahire 1348, 1356; Beyrut 1395/1975; *Şeyh Radî 'ale's-Şâfiye*, Dersaâdet, ts.; Abdülkâdir el-Bağdâdî'nin *Şerhu Şevâhidi Şerhayi's-Şâfiye li'r-Radî ve'l-Çârperdi'si* ile birlikte, nşr. Muhammed Nûr el-Hasan v.dğr., I-IV, Kahire 1356, 1358; Beyrut 1395/1975). **2.** Hasan b. Şerefşah el-Esterâbâdî, *Şerhu's-Şâfiye* (nşr. Abdülmaksûd Muhammed Abdülmaksûd, I-II, Kahire 1425/2004; yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlanması: Abdullah b. Muhammed b. Mübârek el-Uteybî, 1414, el-Câmîatü'l-İslâmiyye külliyyetü'l-lugatî'l-Arabiyye [Medine]). **3.** Ahmed b. Hasan el-Çârperdi, *Şerhu's-Şâfiye* (Kal-kûta 1262; Lekne 1262; Tahran 1271; Delhi 1870; Kanpûr 1891; Lahor 1304). Eser ayrıca Hüseyin el-Kemâlâtî (el-Kemâlânî) er-Rûmî'nin *ed-Dürerü'l-kâfiye fi halli Şerhi's-Şâfiye* adlı hâşiyesi ve Muhammed b. Ebû Bekir İbn Cemâa'nın hâşiyesiyle birlikte basılmıştır (İstanbul 1310). **4.** Abdullah b. Muhammed Nukrekâr, *Şerhu's-Şâfiye* (İstanbul 1266, 1272, 1273, 1276, 1285, 1293, 1302, 1306, 1310, 1319, 1320). **5.** Nizâmeddin el-A'rec en-Nisâbüri, *Şâfiye Şerhu's-Şâfiye* (Tahran 1266, 1272, 1311, 1356; nşr. Ali eş-Şemlâvî, Beyrut 1412/1992; nşr. Süreyyâ Mustafa Muhammed Ukâb,

Mekke 1412). **6.** Zekeriyâ el-Ensârî, *el-Menâhicü'l-kâfiye fi şerhi's-Şâfiye* (nşr. Rezzân Yahyâ Haddâm, Manchester 1424/2003). **7.** İsmâüddin el-İsferâyînî, *Şerhu's-Şâfiye* (Nukrekâr şerhiyle birlikte, İstanbul 1285). **8.** Lutfullah b. Muhammed b. Gıyâs Zâfirî Haccâcî, *el-Menâhilü's-şâfiye ilâ keşfi me'ânî's-Şâfiye* (nşr. Abdurrahman Şâhin, Kahire 1984). Radî ve Çârperdi şerhlerine dayanır. **9.** Muhammed Hâdî b. Muhammed Sâlih el-Mâzen-derânî, *Şerhu's-Şâfiye* (Farsça, Tahran 1268). **10.** Muhammed Sa'd Gâlib, *eş-Şâfiye (el-Âfiye) Şerhu's-Şâfiye* (Farsça, Kanpûr 1278, 1878, 1895; İstanbul 1302). **11.** İrfânüddin es-Sevâtî, *Miftâhu's-Şâfiye* (nşr. Muhammed Saïd Dağibendî, Delhi 1312). **12.** Ali Kuşçu, Farsça şerh. **13.** Kara Sinan, *eş-Şâfiye şerhu's-Şâfiye*. **14.** Zeynizâde Hüseyin Efendi, *Fevâ'idü's-Şâfiye* (Kanpûr 1291). **15.** Muhammed Tâhir b. Ali el-Fettenî, *Kifâyetü'l-müfriîn* (Delhi 1283). **16.** Ahmed Cevdet Paşa, *Ta'li-kât 'ale's-Şâfiye* (İstanbul 1294).

eş-Şâfiye'nin ayrıca Salâhi Efendi, Südi Bosnevî, Seyyid Ahmed Âsım Üsküdarî b. Hüseyin Hâmid Ankaravî tarafından Türkçe tercüme ve şerhleri, Kürd Efendi ve Yâkub Abdülatîf tarafından Türkçe'ye tercümesi (İstanbul 1290) yapılmıştır. Hasan Ahmed el-Hamdü el-Osmân, Neysârî'nin *el-Vâfiye nazmü's-Şâfiye*'siyle birlikte eserini ilmi neşrini *eş-Şâfiye fi 'ilmi't-taşrif* adıyla gerçekleştirdiği gibi (Mekke 1415/1995) İbnü'n-Nâzm'ın *Buğyetü't-tâlib fi' red 'alâ tasrifî İbni'l-Hâcib*'ini yüksek li-

sans tezi (1410, Câmîatü'l-Ümmü'l-kurâ) ve Hıdr el-Yezdî'nin 720'de (1320) yazdığı *Şerhu's-Şâfiye*'yi de doktora tezi (1417, Câmîatü'l-Ümmü'l-kurâ) olarak neşre hazırlamıştır. Mustafa b. Muhammed et-Trablusî'nin *Nüzhetü'l-elbâb* adlı eş-Şâfiye manzumesiyle (divanı içinde, Kahire 1310) İbrâhim b. Hüsâmeddin el-Germiyânî'nin *el-Ferâ'idü'l-cemîle* adlı manzumesi, yine Germiyânî'nin *el-Fevâ'idü'l-celîle fi şerhi'l-Ferâ'idü'l-cemîle*'si ve Çârperdi şerhiyle birlikte basılmıştır (İstanbul 1310).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Hâcib, eş-Şâfiye (nşr. Hasan Ahmed el-Osmân), Mekke 1415/1995, neşreden giriş, s. 33-53; İbn Hişâm en-Nahvî, *Nüzhetü't-tarf fi 'ilmi's-sarf* (nşr. Ahmed Abdülmecîd el-Hevdî), Kahire 1410/1990, neşreden giriş, s. 67-68; Abdurrahman-ı Câmî, *el-Fevâ'idü'l-Züya'iyye: Şerhu Kâfiyeti İbni'l-Hâcib* (nşr. Üsmâ Tâhâ er-Rifâî), Bağdad 1403/1983, neşreden giriş, I, 11-14; Zekeriyâ el-Ensârî, *el-Menâhicü'l-kâfiye fi şerhi's-Şâfiye* (nşr. Rezzân Yahyâ Haddâm), Manchester 1427/2006, neşreden giriş, s. 51-62; Keşfü'z-zunûn, II, 1020-1022; Serkîs, *Mu'cem*, I, 71; Brockelmann, *GAL*, I, 370-371; *Suppl.*, I, 535-537; Târik el-Cenâbî, *İbnü'l-Hâcib en-Nahvî: Âşâruhü ve mezhebüh*, Bağdad 1973, s. 73-79; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, III, 559-561; Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-bahşi'l-ilmî*, Cidde 1403/1983, s. 506-507; Abdülkerîm Muhammed el-Es'ad, *el-Vasîfî fi târihi'n-naħvî'l-'Arabî*, Riyad 1413/1992, s. 274; Sâlihhiye, *el-Mu'cemü's-sâmil*, II, 122; İsmâ Nüreddin, *Ebniyetü'l-fi'l fi Şâfiyeti İbni'l-Hâcib*, Beyrut 1418/1997, s. 68-108; Hadice el-Hadîsî, *Ebniyetü's-sarf fi Kitâbi Sibeveyhi*, Beyrut 2003, s. 27; Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Câmî'u's-şürüh ve'l-havâşî*, Ebûzabi 1425/2004, II, 1069-1076.

HULÛSİ KILIÇ

ŞAH (شاه)

Bazı İslâm devletlerinde yönetici, hâkim, padişah ve hükümdar anlamında kullanılan bir unvan.

Farsça şâhin (şeh) Sanskritçe'de "hükümet etmek" anlamındaki xshath kelimesinden geldiği ve Avesta'da "hüküm süren, ülkeyi harap olmaktan koruyan" mânasında xshatra ve xshactar şeklinde kullanıldığı, Med dilinde xshathrita, Ahamenîler döneminde xshayathiya biçimine dönüştüğü ileri sürülmektedir. Kelime Ahamenîler'den Pehlevî diline şah ve pataxshah, fasih Farsça'ya (Derî) şah ve pâdişâh olarak geçmiştir. Padişah "şahlığı koruyan, saltanatı gözetin" anlamına gelmektedir.